

Гасанова В.Т.

"Я НЕ СКЛАДАВ ТОБІ НІ ГІМНІВ, НІ ПОЕМ..."

Крим! Цей чудовий край полишив слід у душі та творчій долі багатьох поетів. Він надихав Пушкіна і Міцкевича - згадаймо "Гурзуф" чи "Бахчисарайський фонтан" "Кримські сонети"... З ним тісно пов'язана доля Чехова та Максиміліана Волошина. Перелік імен, прозових та поетичних творів, неперевершених акварелей, надихнутих природою Криму можна продовжувати й продовжувати... Та мало хто нині знає, що з Кримом на коротку, але різучу мить поїдала доля ще одну славетну людину - ґрунтового дослідника і вченого, перекладача, поета Миколу Зерова.

За свої коротке життя (1890-1937) цей блискучий знавець еллінської культури, який бездоганно володів формою сонету, видав лише одну поетичну збірку "Камена" (1924), а поза нею лишилося ще багато творів, серед яких і поезії про Крим, що лише у 1964 році увійшли разом з "Каменою" до "Вибраного". Власне циклом "Крим" (1926-1927рр.) і розпочинається це видання. На жаль, присвячених Криму сонетів, елегійних дистихів та Олександрійських віршів у поетичній спадщині Зерова небагато, оскільки життя поета обірвалось рано, жорстко і несподівано, проте Крим, як і древня Еллада, як і дорогий поетовому серцю Київ, увійшов в коло його постійних тем і уподобань, з кримською землею простежується ретроспективний та асоціативний зв'язок впродовж усього життя.

В страшні 30 роки, незадовго до страти він знову думками повертається до Криму, в якому поетові так і не довелося більше побувати. А через те так зворушливо й печально звучать його елегійні поетичні рядки у віршах "Вечір" (1934) та "Я не складав тобі ні гімнів, ні поем" (1934):

Я не складав тобі ні гімнів, ні поем.
Добірного вина замість ліричних тем
Шукав я за твоїм оспіваним камінням.
В сухих поточинах, над темнобоким рінням,
Угору ідучи до синіх верховин,
Кляв мулкість камінців і дерезу ожин.
На горах, поблизу зеленокорих буків
За вітром степовим, за перебором звуків
Не бачив ні Алми, ні хвалених криниць,
Щоб нині, осторонь морських твоїх теплиць,
З завзяттям славити у віршах "занепадних"
Жорстку стежок твоїх іспадів виноградних.

Осягнути смисл таких поезій Зерова, як "Бюорнус" чи, скажімо, "Партеніт" можна лише за умови бодай короткого ознайомлення з творчою біографією митця, з його естетичним кредо. Та, на жаль, ім'я Миколи Зерова й досі мало знане широкому загалу читачів. Поетові судилося жити й творити в роки жорсткої ідеологічної боротьби, а загинути в засланні. Через те його ім'я тривалий час не можна було навіть згадувати, воно, здавалось, назавжди вилучено з літературного ужитку. Але, у 1964р. його колега, друг, однодумець Максим Рильський спромігся видати збірку "Камена" (Вибране 1964) з власною передмовою, де ознайомив сучасного читача із спадщиною М.Зерова. Щоправда, часи хрущовської "відлиги" скоро минули, і знову більш як чверть століття про Зерова не згадували. Нині ми маємо про нього цікаві літературні дослідження, і зібрання творів - поетичних перекладів, критичні праці і оригінальні твори М.Зерова: в 2-х т.-К., 1990.

Народився Микола Костянтинівич Зеров 26.04.1890 в с.Зінькові на Полтавщині. Вчився у Київській гімназії. Після закінчення гімназії він з певними духовними та естетичними уподобаннями з конкретними намірами вивчати історію та літературу Давнього Риму приходить на історико-філологічний факультет Київського університету, а у 1914р. став автором серйозного наукового дослідження про творчість Є.Гребінки. Водночас Зеров починає займатись перекладацькою роботою, добре володіючи латиною, французькою та іншими мовами. У 1918р. Зеров починає співробітничати з журналом "Книгар" - друкованим органом, майбутнім осередком неокласиків. Після Жовтневої

революції відбувався активний процес пробудження національної свідомості, що передусім знаходило свій вияв серед творчої інтелігенції, зокрема в літературі.

Літературний процес 20-х років в Україні позначений наявністю численних літературних організацій з відмінними, а то й зовсім протилежними платформами та естетичними позиціями їх учасників. Доволі назвати лише кілька з них: "Плуг" і "Гарт", котрі в Радянській Україні з'явилися першими, яскравим прикладом непорозуміння та різних ідейно-естетичних позицій є те, скажімо, що "Гарт", через пару років реорганізувався у "Вапліте". Досить скандальну репутацію мали українські футуристи ("Нова генерація", котрі нехтували класикою і вносили деструктивні елементи в мистецтво, зокрема виступали за деструкцію форми. Найбільшої шкоди українському письменству, розвитку естетичної думки, звісно, задавали пролеткультівці, з їх запереченням досвіду минулого та європейських естетичних явищ є проповідуючий масовізм і невибагливість, щодо художніх та естетичних критеріїв. Для них передусім важливими були класова позиція письменника, та пропаганда ідей пролетаріату.

Футуристам та пролеткультівцям протистояли неокласики. невелика літературна група, до складу якої входили: М.Зеров, М.Рильський, П.Филипович, О.Бургард (відомий тепер під псевдонимом Юрій Клен), які світоглядно й естетично формувались у складний час на зломі двох епох. Їх всіх об'єднували такі життєво-світоглядні фактори, як родинне виховання, освіта, володіння іноземними мовами, обізнаність із світовою літературою, студювання античності, нахил до наукового мислення, потяг до перекладської роботи і, передусім, шановливе, ставлення до національних традицій, до світової класики. "Естетична платформа, яка їх об'єднувала - писав згодом Рильський: була любов до слова, до строгої форми, до великої спадщини світової літератури". За визнанням самих же неокласиків, їх група утворилась як реакція на футуризм.

Найбільш послідовним з усіх неокласиків був Микола Зеров. У 20-х роках, коли масовий читач здебільшого лише засвоював грамоту, Зеровські Психеї, Афродіти, Геракли й Навсікаї могли викликати лише супротив або подив. Та власне Зеров і не претендував на роль поета; тематичний діапазон його лірики визначався висококультурною освіченістю поета та естетичними уподобаннями. За його власним висловом - це лірика образів і віків. А через те чільне місце в ній займав еллінський світ, історія, слов'янство, Київ. Саме в плані історичних ретроспекцій сприймається й "кримська течя". У цих тематичних рамках окреслюється і коло проблем, що хвилювало Зерова: класичне мистецтво, творче засвоєння здобутків загальнолюдської культури, філософські проблеми впливу природи на людину, античність.

Античний світ полонив Зерова, він усіляко сприяв відновленню античних мотивів, сюжетів, образів, вбачаючи в античній міфології вираження гармонійного культу краси.

Кримські сонети - "Буюрнусі", "Чатир-Даг", "Богам вшом-перелетам-громам...", "Партеніт", "На верхів'ях Качі" написані Зеровим у 1926-1927 роках під його враженнями від перебування в Криму, куди він виїздив під час серпнево-вересневої відпустки, зупинився в будинку відпочинку у Буюрнусі, що неподалік від Гурзуфа. Бували тут й інші неокласики, зокрема Филипович та Драй-Хмара. Тоді ще над ним ще не нависала зловісна хмара репресій, а серце не передчувало страшної біди - смерті єдиного сина, що незабаром врешті сплелось у ідиний трагічний жмут. А тоді Зеров був сповнений сил, енергії й творчих задумів. У такому гармонійному стані злагоди своєї душі з довколишнім світом увійшов у його життя Крим. І на перший погляд, читаючи його сонети здавалось, що поет повністю віддається гедоністичній насолоді. Точність деталі, предметність образу зримо передають реалії Криму:

Чатир-Даг.

Біжить шосе. Прозорим фіолетом
Закам'янілі хвилі дальніх гір
Укрили паділ, де шумить Салгір
І спить село з похилим мінаретом.

Черешні над камінним парапетом,
У білій куряві заїжджий двір,
А в небі, переймаючи простір,
Піднесся Чатир-Даг двійним наметом.

Сам Зеров зауважував, що тут: "Враження од першого погляда на масив із станційного ресторану Таушан-базар по дорозі з Сімферополя до Алушти". Але Крим воскрешає в його уяві античні образи, навіює античні мотиви.

Партеніт

На скелі, де ламають діорит,
За темною грядою Аю-Дага
Розташувала давня грецька сага
Храм Артеміді, перший партеніт
Літа минають, не минає
Вони живі, дива Архіпелага-
Орестів жах, Піладова звитяга
І смертний Іфігенії привіт

Як вже говорилося, у поетичному світовідчужанню Зерова властива багата асоціативність і здатність мислити ретроспективно, що власне виявилось і в цьому сонеті. "Безпосереднім поштовхом до написання цього вірша стало відвідання поетом Криму 1927р., хоч, як часто це в нього трапляється, ретроспектива вірша значно глибша: "Літа минають, не минає літ!". Отож, скільки часу сплигло, а за темною грядою Аю-Дага ввижаються проникливі і чутливі думи і дива Архіпелагу, і Орестів жах, і Піладова звитяга, і смертний Іфігенії привіт. Уява поета здатна воскресити всі ці ознаки минулими, які не канули в Лету, а мусять повнокровно ввійти в сучасність" - писав у своїй монографії "Микола Зеров" В'ячеслав Брюховецький. К., 1990.

Певні натяки простежуються тут на сучасність через побіжно кинуту поетом деталь, яка до речі в поезії Зерова відігравала суттєву роль "Крізь зуби витисненим" Трубадури!.. А кидається, вона одному з вульгарно-соціалістичним критиків, котрий під час літ диспуту висловився ізневажливим смислом "трубадури" на адресу неокласика Рильського Є. Та й власне весь сонет, породжений кримськими враженнями, перейнятий естетичною концепцією захисту краси й античності.

Зеров мав іронічний склад розуму і в моменти душевної злагоди ця притаманна йому властивість виявлялась в доброзичливій іронії чи епіграмі. Саме такий стан навіював йому перебування на півдні, відтак виникла "Кримська - елегія", пародія на П.Филиповича, де Зеров раптом розкрив приховувані грані своєї особливості, а навіть й стилю!

Похмура тінь лягла від Карасану
на Партеніт...

Книжки (пляшки) встають і мадять із туману
немов магніт...

Навіть ці два наведені рядки свідчать, який не схожий тут сам на себе строгий поет-класицист!

У наступні найближчі роки, хоч ніщо й не віщувало біди, Зерову через брак коштів не вдалося вибратись до Криму, і маємо нині свідченням, як сильно через те страждав поет. Та про це свідчать і його останні, присвячені Криму в часи лихого негода поезії "Бююрнус", "Я не складав тобі ні гімнів, не поем", "Вечір", написані 1934 року із кабінетної тиші й спокою, з античного світу краси і гармонії. Поезія Зерова 30-х років входить в реальність зриму, ясну, предметну, разом з тим болючу, суперечливу. У поета "рівноваги" яскравішим стає емоційне самовираження. Поетичні образи стають більш земні і зрозумілі, набувають особливої пластичності. Поезія Зерова поглиблюється у своїй узагальнюючій сутності. І це передусім виявляється в його медитаціях, елегійних

дистихах, до яких і належать згадувані поезії безпосередньо пов'язані з Кримом. Написані вони в найтяжкі для поета роки. Участь неокласиків у відомій літературній дискусії закінчилася ідеологічним цькуванням, саме у 1933 році розпочалися політичні переслідування. У 1935 році Зерова заарештували і звинуватили у "террористичній" діяльності. Після суду звинуваченням він був відправлений на Соловки.

Чи були у Зерова якісь внутрішні передчуття, коли в одному з листів з Криму він писав: "Про Північ і північну природу говорити мені з Вами важко, Білих ночей та іншого на зразок "березового ситую" я не розумію, а наше коротке літо, ледь "відтаюче" (за Тютчевим), здається мені надто коротким. Ні, нема нічого кращого, як сидіти в Криму у вересні, їсти виноград, ходити без піджака, купатися в морі й відчувати всім єством, що 9 вересня осінь почалася тільки на календарі".

Яка жорстка іронія долі, любити Еладу, Південь, Крим, а опинитися у краях суворої одвічної зими.

У 1937 році Зеров був розстріляний. Це сталося саме у третю річницю з дня смерті його сина